

Kosmopolitski demokratski poredak

Petar Kojić

Uvod

Ako probamo da zamislimo kako bi bilo živeti u nedemokratskom sistemu, da li bismo, u toj slici, i mi sami ostali isti. Mislim da ne. Demokratija se ne iscrpljuje u periodičnom izlasku na izbore, demokratija, pa čak i kad nije u potpunosti osvojena, daje nam bar mogućnost da odlučujemo o vlastitoj sudbini. Bez te mogućnosti moderan čovek ne bi bio moderan čovek, građanin. U tom smislu demokratija je element bića modernog čoveka, njegov *modus vivendi*. „Jer, privlačnost demokratije nalazi se delom i u njenom naglašavanju prvenstvene važnosti onih političkih opredeljenja koje ljudi sami ispovedaju i javnog načina rešavanja razlika. Demokratija ima privlačnost 'velike' ili 'meta-političke' naracije u savremenom svetu, jer pruža legitiman način uobličavanja i ograničavanja rivalskih shvatanja 'dobrog'. Ona je od osobite važnosti jer nagoveštava mogućnost konstituisanja političkog 'dobra' kao 'demokratskog dobra' – tj. traganja za 'dobrim životom' u uslovima koji su slobodni i ravnopravni za sve učesnike.“¹ U tom smislu demokratija je i *praesumptio vivendi*.

Danas, kada je 1989-a otvorila prostor da ideje demokratije postanu univerzalne, bliske većini ljudi na planeti i kada je entuzijazam ono što nedostaje svetu na prekretnici, postavlja se pitanje da li misao o društvu može da ponudi strategiju kojom bi demokratija doživela globalnu realizaciju. Da je potvrđan odgovor moguć upućuju koncepti koji nastaju i razvijaju se već izvesno vreme. Takvi koncepti, koji u osnovi imaju zahtev za otklanjanjem neizvesnosti i upravljanjem globalizovanim svetom, od nekih autora dobili su ime kosmopolitska demokratija. S druge strane, praksa odnosa u svetu implicira drugačiji odgovor. Ideje ekonomskog liberalizma spojene sa konzervativnim stavom da je dobar život nemoguć za svakog, čini se, jedine putuju svetom bez ikakvih viza i pasoša. Kosmopolite, građani sveta, tretiraju se kao sanjari, utopisti,

marginalizuju se kao nemoćni borci za univerzalna ljudska prava i zdravu životnu sredinu ili se svode na nešto savesnije pripadnike svetske elite koji svoj kosmopolitizam praktikuju jedino u New York-u ili Londonu. Ipak, kosmopolitizam nije sasvim nem na ove prigovore, iako još uvek ne daje organizovanu odbranu.

Kosmopolitizam je počeo da izgrađuje jedan koncept koji predstavlja obećavajući početni kapital za intelektualno uobličavanje i institucionalno strukturiranje jednog humanijeg globalnog poretka a u skladu sa svojim temeljnim opredeljenjem da resursi za dobar život (ne samo u materijalnom smislu) nisu, ipak, u toj meri oskudni da zahtevaju isključivo nehumane forme ekonomisanja. U tom smislu, projekat kosmopolitske demokratije se može shvatiti kao alternativa neoliberalnoj praksi, ali ne i samo kao alternativa. Neoliberalna forma globalizacije i kontrolisana globalizacija kroz koncept kosmopolitizma, nisu sasvim nekompatibilni procesi. Model kosmopolitske demokratije, u stvari, uvažava postojeće stanje i predlaže njegovu reformu i nadgradnju, a ne poništavanje, i u tom smislu su procesi ekonomske globalizacije i globalne demokratizacije sukcesivni. Neoliberalizam je svojom liberalizacijom omogućio stvaranje jedinstvenog svetskog ekonomskog prostora dok je deregulacija u okviru nacionalne države otvorila put opreznim regulacionim procesima na nadnacionalnom nivou.

Na kraju, da li će globalizacija zadržati svoju autoritarnu formu ili preuzeti humaniji oblik, još uvek nije moguće predvideti. Ali debata je otvorena i ovaj tekst predstavlja pokušaj skiciranja stavova i osnovnih ideja jednog dela učesnika u debati.

U tom cilju, u **prvom delu** teksta biće izložen kratak pogled na aktuelni međunarodni pravni poredak i glavne izazove datom poretku, a kojima su zajednička globalna dejstva ili globalni uzroci, pa centralno mesto u tom delu zauzimaju pojam, efekti i teorije globalizacije. U **drugom delu** biće analizirane mogućnosti demokratskog odgovora na navedene globalne izazove, kroz projekat kosmopolitske demokratije, koji je prisutan, pre svega, u radovima D. Helda i D. Archibugia.

Procesi globalizacije

Poredak Ujedinjenih nacija, kao institucionalni i normativni aranžman koji je najviši dostignuti izraz globalne organizacije ljudi i u kome dobrovoljno participiraju, sa više ili manje predanosti, gotovo sve države na planeti, suočava se danas sa takvim izazovima prema kojima je sasvim neizvesno da raspolaže kapacitetom adekvatnog odgovora. U svetlu izazova, koji se mogu sublimirati pod pojam globalizacija, pred aktuelni globalni poredak se postavljaju pitanja koja sve više dobijaju na legitimitetu i smislu. *Da li se uopšte može govoriti o jedinstvenom poretku, ili je samo reč o skupu institucija sa nekoordinisanim ili vrlo malo koordinisanim ciljevima i dejstvima? Da li postoji jasan prostor za globalnu političku koordinaciju i čime je taj prostor ispunjen? Ukoliko politička artikulacija i ima izvesnu konzistentnost, koliko je politička volja globalnih aktera podređena bilo kakvim pravnim principima i ograničenjima? Drugim rečima, ima li prostora za ideju o vladavini međunarodnog prava, a ako ima kako mu obezbediti legitimitet i efikasnost?* Potreba i težina odgovora na ova pitanja upućuje na razmišljanja o teorijskim mogućnostima prekompozicije globalnog pravnog i političkog poretka, koja bi, u kontekstu naše možda ne tako daleke budućnosti, mogla biti od koristi eventualnoj reformi.

Poredak uspostavljen Poveljom UN nastao je kao odgovor miroljubivih država sveta na rat čije su posledice bile drastične u celom svetu a koji je razorio gotovo čitavu Evropu. Sistem Ujedinjenih nacija je ustanovljen da artikulise eventualne suprotstavljene interese tradicionalnih subjekata međunarodnog prava – država, što je u proteklom periodu, sa više ili manje uspeha i činio, a logika sistema je uglavnom bila podređena primarnom cilju – odsustvu rata, krvavog simbola „kratkog dvadesetog veka“². Ali, da li je sistem sposoban da odgovori izazovima XXI veka, izazovima koji prevazilaze ideološke sukobe država? Da li Generalna skupština svojim preporukama ili Savet bezbednosti koji jedino može da utiče na izvršenje

svojih odluka kada su one mera reakcije na rat u nekom delu sveta, ili Međunarodni sud pravde, nemoćan ukoliko jedna od strana u sporu suvereno odbije nadležnost suda; da li danas ova tela mogu adekvatno da odgovore zadacima vremena koji se ne tiču samo obezbeđenja mira u svetu? Na ovo pitanje nameće se negativan odgovor, što najbolje pokazuje komparacija problema i izazova sa kojima se poredak suočava sa sredstvima³ koja poretku danas stoje na raspolaganju. Novi izazovi postavljaju nove ciljeve, koji sa svoje strane, zahtevaju nova sredstva. Koncept kosmopolitske demokratije, upravo, predstavlja jedan odgovor na izazove vremena. U pitanju je odgovor koji se postulira na demokratskoj političkoj teoriji i praksi, do sada primenjivanoj isključivo u nacionalnim državama, te svaki izlazak na globalnu scenu, nužno implicira izmenu scenografije samog globalnog političkog i pravnog poretka. No, pre nego što pređemo na osnovne postavke kosmopolitskog teorijskog projekta, potrebno je zadržati se još malo kod pomenutih problema i izazova XXI veka, od kojih su neki sasvim nova pojava u ljudskoj istoriji.

Zajedničko svim glavnim izazovima, sa kojima se svet suočava na početku XXI veka, jeste da zahtevaju globalnu saradnju i reakciju da bi se na njih adekvatno odgovorilo. Naime, nacionalni prilaz organizaciji društva i nacionalna država, gubi kapacitet upravljanja procesima koji često prevazilaze njene mogućnosti i ovlašćenja isto kao što gubi potencijal držanja pod kontrolom posledica odluka sopstvenih organa. „Da navedemo jedan broj aktuelnih primera: odluka o povećanju kamatne stope kako bi se obuzdala inflacija ili nestabilna kursna stopa najčešće se smatra „nacionalnom“ odlukom, iako ona može da podstakne ekonomske promene u drugim zemljama; odluka kojom se dozvoljava uništenje šuma, može doprineti ekološkoj šteti, što daleko prevazilazi državne granice koje formalno ograničavaju odgovornost političara za ove odluke; odluka o izgradnji nuklearne centrale blizu granice neke susedne zemlje verovatno će se doneti bez konsultacija s tom zemljom uprkos brojnim rizicima i posledicama kojima je ona izložena; odluka neke vlade da zbog štednje ukine nekoj državi pomoć u hrani

može u toj državi da izazove naglo povećanje ceni hrane i na taj način da neposredno doprinese izbijanju gladi među siromašnima u gradu i u selu.

Obično se smatra da ove odluke, kao i rešavanje tako različitih problema kao što su investicije, nabavka oružja i sida, spadaju u legitimne sfere vlasti suverene nacionalne države. Međutim, u svetlu regionalne i globalne međupovezanosti, moraju se postaviti krupna pitanja koherencije, održivosti i odgovornosti samih nacionalnih entiteta koji donose odluke.⁴ U izazove za koje se može reći da su globalni ne spadaju samo navedeni problemi, koji su posledica kratkovidih ili čak nužnih odluka pojedinih nacionalnih vlada, već i oni izazovi čiji uzrok nije tako lako personalizovati u liku pojedinačne države. U pitanju su izazovi sa posledicama po ceo svet, kao što su globalno zagrevanje, imigraciona kretanja, kriminal (posebno trgovina ljudima), terorizam, ptičiji grip itd. Globalno zagrevanje, klimatske promene i nove zarazne bolesti su *par excellence* pitanja XXI veka, pri tome je reč o problemima koji, po prvi put (izuzev stvaranja atomske bombe) direktno dovode u pitanje perspektive opstanka ljudske vrste uopšte.

Takvi problemi i izazovi upućuju na globalnu međupovezanost svih aktera, pogođenih ili ugroženih posledicama i rizicima vremena u kome živimo. Globalna dejstva su, kao što je rečeno, zajednički imenitelj skupu procesa koji „imaju više dimenzija – ekonomsku, društvenu, političku, kulturnu, versku i pravnu“⁵. Dakle, bez obzira na to što neki od tih procesa mogu biti sasvim partikularni i lokalni, posledice su šire, a često se i sam taj proces „lokalnog uzroka – šire posledice“ paralelno javlja u različitim delovima sveta, što ga tek onda čini sasvim globalnom pojavom. U tom smislu jedna od definicija *globalizacije* glasi: „takvo širenje i produbljivanje društvenih odnosa i institucija u prostoru i vremenu koje čini da se svakodnevne aktivnosti sve više nalaze pod uticajem događaja koji se zbivaju na drugoj strani sveta, a praksa i odluke lokalnih grupa ili zajednica mogu da imaju značajan globalni odjek. Otuda se globalizacija može shvatiti kao 'delovanje na distanci'“. ⁶

Identifikovanje pomenutih procesa sa ključnim izazovima sa kojima se čovečanstvo danas suočava i njihovo imenovanje pojmom globalizacije zahteva izvesno zadržavanje na tom pojmu i prikaz glavnih teorijskih shvatanja pojma globalizacije. Mesto globalizacije u savremenoj nauci o društvu, za temu ovog rada je izuzetno važno jer od teorijskog polazišta vezanog za pojam globalizacije zavisi i shvatanje pojedinog autora o posledicama koje taj proces treba da ima po globalne institucije.⁷

Po nekim autorima, teorijski diskurs o globalizovanom svetu ima svoje korene već u delu očeva sociologije. Tako Pečujlić⁸ nalazi u delima Sen-Simona, Dirkema, Vebera i Marksa „viziju globalnog poretka, pred kojim zastaje dah – anticipaciju koja je plod težnje da se otkrije tajna pokretačka sila koja je po svojoj prirodi univerzalna, koja slama sve lokalne granice i razlike“⁹. Sen-Simon u časopisu kome je dao ime *The Globe* poziva na internacionalizam i formiranje Panevropske vlade. Na takve vizije nadovezuju se shvatanja Konta i Dirkema o „linearnom procesu, nezadrživom razvoju društvene podele rada i sve dubljoj međuzavisnosti društvenog organizma“¹⁰. Veber upozorava da će „gvozdeni kavez“¹¹ celog modernog sveta biti zajednički – birokratska organizacija imanentna modernoj državi. Posebno je živa ilustracija koju daje Marx: „Stare nacionalne industrije zamenjene su novim koje koriste sirovine iz najudaljenijih delova sveta, industrijama čiji proizvodi se prodaju ne samo na domaćem tržištu već u svakom kutku planete. Namesto lokalne, nacionalne izolovanosti i samodovoljnosti nastaje međusobna komunikacija u svim pravcima, univerzalna međuzavisnost nacija.“¹² Iako se embrion debate o globalizaciji može prepoznati u delima očeva sociologije, značajno ograničenje postavlja njihovo shvatanje društva kao parcijalnog, teritorijalno organizovanog i omeđenog granicama nacionalne države,

shvatanja koje ni u savremenoj sociologiji nije sasvim prevaziđeno.

Što se tiče savremenog dijaloga, najpoznatija klasifikacija teorija o globalizaciji je ona koju daje Dejvid Held¹³. Naime, Held autore grupiše kao: (a) hiperglobaliste, (b) skeptike i (c) transformacioniste.

(a) Hiperglobalisti

Ta „revolucionarna literalna avangarda neoliberalnog krila globalne moći“¹⁴ predstavlja struju mišljenja koje shvata globalizaciju kao istorijsku neumitnost, kao galop istorije posle viševjekovnog kasa po stazi čiji su pravac utvrđivale isključivo nacionalne države i nacionalne kulture. „Svet koji je vladao pet vekova i izgledao večit: svet nacionalnih ekonomija, suverenih država i samosvojnih kultura, pripada prošlosti.“¹⁵ Ključni argumenti hiperglobalista su sledeći:

1. *Ekonomska globalizacija* – svet je postao jedno jedinstveno finansijsko i ekonomsko tržište na kome su ključni akteri multinacionalne kompanije i međunarodne ekonomske organizacije, kojima nacionalne ekonomije više ne predstavljaju ozbiljne konkurente. Ekonomska i finansijska liberalizacija dovela je do stvaranja jedinstvenog svetskog ekonomskog prostora, dok je deregulacija na nacionalnom nivou stvorila prostor za regulacione procese na transnacionalnom nivou ali se svi regulacioni procesi svode na obezbeđivanje uslova za slobodnu trgovinu (*free trade*).

2. *Kraj nacionalne države* – suverene nacije-države polako postaju relikv prošlosti, nemoćne da ostvaruju svoju funkciju upravljanja društvenim procesima, njihove uloge preuzimaju regionalna i nadnacionalna tela. „Nacionalne države predstavljaju „žive mrtvace“, vlade više ne osećaju odgovornost prema građanima već isključivo prema nadnacionalnim organizacijama.“¹⁶

3. *Kulturna unifikacija i integracija* – na sceni je gotovo okončana kulturna unifikacija sveta putem mas-medija,

Holivuda, MTV-a, pa čak i unifikacija kulture ishrane putem sveprisutne franšize Mc Donald's i sl.

Pečujlić u sliku hiperglobalista uključuje i sliku „kraja istorije“ Frensisu Fukojame, u kojoj postoji samo unipolarni svet u kome formula liberalne demokratije i kapitalističke ekonomije nema ideološke alternative. „Sva društva kreću se u istoj orbiti, razlikuju se samo u mestu na kome se trenutno nalaze.

Dramatične borbe, ratovi i konflikti pripadaju prošlosti, došli smo do „kraja istorije“, do harmoničnog poretka u kome su rešeni svi temeljni životni problemi.“¹⁷

(b) Skeptici

„Za skeptike kao da se ništa novo ne dešava pod nebeskom kapom.“¹⁸ Skeptici gotovo da ne priznaju bilo kakve promene, a ukoliko to i učine, lako se može desiti da u Vestfalskom¹⁹ svetu vide više svesti o zajedništvu i međupovezanosti. Na ključne argumente hiperglobalista, skeptici odgovaraju dosledno setom protivargumenata:

1. *Ekonomska globalizacija* – „predstavlja samo mit – svet je danas manje integrisan nego što je bio uoči Prvog svetskog rata i ere zlatnog standarda“²⁰. Umesto globalizacije skeptici ističu regionalizaciju – Evropa, Istočna Azija i Severna Amerika, podelile su svet na svoje interesne sfere i teritorije u meri da se uopšte ne može govoriti o bilo kakvom jedinstvenom ekonomskom prostoru. Nosioi tog razjedinjujućeg koncepta su multinacionalne korporacije, koje su samo izraz interesa nacionalnih ekonomija dominantnih ekonomskih sila – SAD, Nemačke i Japana. U prilog svojoj tezi da je svet danas, u stvari, manje jedinstven nego što je to bio ranije, iznose i argument sve veće marginalizacije i siromašenja delova sveta koji su van centra savremene civilizacije, zemalja periferije²¹, čime dokazuju da skup procesa koji neki shvataju kao „globalizaciju“ ne treba shvatiti nikako drugačije do kao proces dominacije i nasilne ekspanzije.

2. *Kraj nacionalne države* – Nacionalne države ne samo da ne odumiru, već povećavaju svoju snagu i uticaj. Upravni odbori

multinacionalnih kompanija, direktori svetskih banaka, sekretari međunarodnih organizacija, uostalom, i sam Savet bezbednosti UN, pod kontrolom su ekspanzionističkih sila i deluju isključivo u skladu sa partikularnim interesima nekoliko stvarno suverenih nacija-država. Štaviše, suverenost tih država je i proširena na male i beznačajne, formalno nezavisne države, koje sada samo postaju područne jedinice velikih. U tom kontekstu, na kraju XX i početku XXI veka, na sceni je povećanje broja „kvazi“ država. Odlučujuće obeležje međunarodnog poretka ne predstavlja međuzavisnost nego zavisnost.

3. *Kulturna unifikacija i integracija* – skeptici vide pokušaj nametanja unisone američke kulture, ali još više je, po njima, vidljiva reakcija nezapadnih kultura, koja sve više dobija oblike kulturnog i religijskog nacionalizma i fundamentalizma koji svet u perspektivu nude neminovan „sukob civilizacija“²².

(c) Transformacionisti

„Transformacionisti predstavljaju neku vrstu sredine između krajnjih teorijskih polova.“²³ Procesi globalizacije su realnost, stav je koji predstavlja odgovor skepticima, ali odgovor postoji i na istoricizam hiperglobalista: globalizacija nije pravolinijski neupitan proces, ona je skup procesa, kako globalnih tako i lokalnih. Globalizacija je „dijalektički proces: lokalni preobražaji podjednako su sastavni element globalizacije kao što je to i širenje socijalnih odnosa kroz prostor i vreme“²⁴. Svet je danas prostor koji se može prikazati gustom mrežom isprepletenih uzroka, posledica, rizika, šteta, sukobljenih ili kompatibilnih interesa; u svakom slučaju, po transformacionistima, reč je o jednoj novoj slici sveta. „Sva društva suočena su sa neophodnošću prilagođavanja novom svetu, u kome više nisu odsečne razlike između međunarodnog i domaćeg, spoljnog i unutrašnjeg. Međutim, *putanja globalizacije nije predodređena*.“²⁵

Upravo je to ključna poenta transformacionističkih gledišta: rezultati tog „dijalektičkog procesa“ su krajnje neizvesni, mogu voditi ka većem jedinstvu, integraciji i demokratizaciji, tvoreći

novu eru u istoriji civilizacije. Ali isto tako, ukoliko autoritarne forme i tumačenja globalizacije prevladaju, planeta može završiti još više razjedinjena i preopterećena novim konfliktima, bez izgleda da pruži adekvatan odgovor potrebama i problemima vremena. Nove perspektive i svetla budućnost nisu garantovani, upozoravaju transformacionisti, u pitanju je „istorijski otvoren i neizvestan tok“²⁶, ali upravo jedno takvo stanje stvara plodno tlo za kritičko promišljanje naše budućnosti. Za hipoteze, predloge, modele, projekte, koncepte institucionalnih aranžmana, koji bi vodili implementaciji jednog utemeljenog *pravednog i dobrog* političkog poretka, što je, uostalom, ideal političke filozofije od antičkih Grka pa sve do danas.

Kosmopolitski demokratski poredak

U političkoj teoriji i filozofiji demokratija je izvojevala pobedu daleko pre nego što bi se tako nešto moglo reći za praksu i stvarne političke odnose. Tek kraj XX veka mogao bi se označiti kao početak ere demokratije. Pad berlinskog zida označio je prihvatanje zapadnog političkog modela organizovanja društva u skoro čitavoj Evropi. Neke od zemalja, pogotovu one u Latinskoj Americi, koje su, formalno, odavno izabrale demokratiju kao svoj politički oblik, i dalje ostaju samo krhke demokratije. S druge strane, neke druge zemlje, najviše u srednjoj i severoistočnoj Evropi, su za kratko vreme postale relativno stabilne demokratije.

U ovakvim okolnostima, sasvim opravdano se može postaviti pitanje da li je demokratija, zaista pobednički model?

Daniele Archibugi radi odgovora na postavljeno pitanje postavlja dva parametra²⁷:

(1) Geografska rasprostranjenost (kriterijum širine) – koliko zemalja se vodi principima koje možemo smatrati demokratskim?

(2) Kvalitet implementacije (kriterijum dubine) – koji nivo participacije je dostignut u političkim zajednicama inspirisanim demokratskim principima?

Što se tiče prvog parametra, broj demokratskih zemalja se uglavnom uvećavao u proteklih sto godina. „Dok su na kraju XIX veka, demokratski principi bili primenjeni samo u Švajcarskim kantonima, Francuskoj i Sjedinjenim Američkim Državama, danas postoji najmanje 107 demokratskih država.“²⁸ Što se tiče kvaliteta demokratije u pojedinim političkim sistemima, slika je nešto drugačija. Naime, čak i u zemljama koje su tradicionalno demokratske, nivo participacije u donošenju važnih ekonomskih i socijalnih odluka, od sredine sedamdesetih godina XX veka, je smanjen. Pojedine zemlje u Latinskoj Americi, Africi, jugoistočnoj Evropi, kao i Rusija, koje su formalno usvojile demokratske procedure, suočavaju se sa kriminalom, korupcijom i tajkunizacijom u toj meri da se teško može govoriti o „vladavini naroda“. Ipak, isto kao što je definitivno pogrešno trijumfalno proglasiti pobedu liberalno-demokratskog modela i „kraj istorije“, tako bi pogrešno bilo i potceniti demokratske potencijale mladih demokratija. Ovo pogotovo zbog toga što eventualna stagnacija novih demokratskih država nije posledica nepremostivih ograničenja imanentnih datim društvima, već je često rezultat širih pa čak i globalnih okolnosti.

Teoretičari kosmopolitske demokratije, svesni ovih okolnosti, svoj koncept grade kao „globalni poredak sposoban da promoviše demokratiju na tri različita ali uzajamno podržavajuća nivoa: (a) demokratija u nacionalnim državama, (b) demokratija u međusobnim odnosima država i (c) globalna demokratija“²⁹.

Pri tome, iako demokratija na svim nivoima funkcioniše po istim fundamentalnim principima, procedure i dometi demokratije se razlikuju i prilagođeni su prirodi nivoa. Tako za rešavanje lokalnih problema u okviru jedne zajednice, nije neophodno aktiviranje regionalnih ili globalnih demokratskih mehanizama, isto kao što se npr. pitanje globalnog zagrevanja ne može rešiti odlukom bilo kog nacionalnog parlamenta.

(a) Demokratija u nacionalnim državama

Ideja kosmopolitskog demokratskog poretka ne podrazumeva napuštanje moderne nacije-države, niti nastupa kraj njenog suvereniteta. „Uprkos velikim promenama, bacanje nacionalnog suvereniteta u trnje krajnje je preuranjeno. Mada su transnacionalni režimi sve neophodniji, suverena država ostaje neophodna za postizanje pozitivnih socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava u doglednoj budućnosti.“³⁰ Dakle, moderna država-nacija i dalje ostaje *prvi stepen demokratske participacije*, s tim što se pojedina pitanja isključuju iz legitimne sfere odlučivanja nacionalnih vlada. Osnovna ideja demokratije, da saglasnost onih nad kojima se vlada daje legitimitet vladi i državnom sistemu, u svetu regionalne i globalne međupovezanosti, nije više sasvim primenjiva u granicama nacionalne države. Naime, postavlja se pitanje političke odgovornosti nacionalne vlade u situaciji kada posledice odluka pogađaju ne samo političku zajednicu u kojoj je ta vlada izabrana, već imaju značajne konsekvence i na regionalnom i na međunarodnom planu.

„Premda suverenitet i državni monopol sile formalno ostaju netaknuti, rastuće međuzavisnosti svetskog društva dovode u pitanje premisu da nacionalna politika uopšte još može da se teritorijalno, u državnim granicama, poklopi sa sudbinom nacionalne države...U jednom ekološki, privredno i kulturno sve gušće prepletenom svetu, države koje donose legitimne odluke, sve ređe u svom socijalnom i teritorijalnom prostiranju pokrivaju sve osobe i oblasti koje su potencijalno pogođene posledicama tih odluka.“³¹

(b) Demokratija između država

Gustav Radbruch je odnose država, u svetu u kome vlada dogma o suverenitetu, video kao: „arenu punu divljih zveri, od kojih svaka polaže pravo da sama zauzme prostor, i koje nesposobne da jedna drugu unište ili oteraju, frčeći i režeći obilaze neko vreme jedna oko druge i protiv volje trpe jedna drugu“³². U današnje vreme, slika je drugačija. Može se reći da veoma bitne društvene procese kontrolišu, i time kompenzuju

umanjeni kapacitet upravljanja nacionalnih vlada, međuvladine i nadnacionalne tvorevine, kao što su Međunarodni monetarni fond (IMF), Svetska trgovinska organizacija (WTO), Svetska banka (WBG), Evropska unija (EU), Asocijacija država jugoistočne Azije (ASEAN), Organizacija zemalja izvoznika nafte (OPEC), Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) itd.

Za kosmopolitsku demokratiju od posebne važnosti su regionalni aranžmani među kojima najbolji primer daje Evropska unija, sastavljena od država koje su dobrovoljno transferisale deo svoje suverenosti na nadnacionalni politički i pravni subjekt čije su kompetencije od prvobitne zajedničke politike uglja i čelika narasle do zajedničke monetarne i spoljne i bezbednosne politike. Princip supremacije evropskog prava nad nacionalnim pravom³³ dokazuje da su mogući nadnacionalni normativni aranžmani, podjednake primenjivosti i efikasnosti kao i oni koji su snabdeveni pravnom snagom isključivo u okvirima pojedinačnih država. Pri tome, stvoren je i *drugi stepen participacije*, dakle ne samo u nacionalnim predstavničkim telima, već i u regionalnom – Evropskom parlamentu, čiji se članovi biraju na neposrednim izborima.

(c) Globalni demokratski poredak

„Kosmopolitska demokratija utemeljena je na priznavanju činjenica da su demokratija unutar posebne zajednice i demokratski odnosi između zajednica najtešnje povezani, apsolutno neodvojivi...ali zahteva i podređivanje regionalnih, nacionalnih i lokalnih suvereniteta pravnom okviru koji je od njih sveobuhvatniji.“³⁴

Upravo demokratija, ali sada na globalnom nivou, može biti onaj neophodni element koji popunjava „legitimacijsku prazninu“ (Habermas) najšireg vida upravljanja društvenim procesima i „zatvara rupe u efikasnosti“ (id.) odluka koje bi trebalo da imaju globalno dejstvo. Naime, postoji niz sfera društvenih odnosa (telekomunikacije, internet, intelektualna svojina...) i niz izazova (klimatske promene, zdrava životna

sredina, terorizam, ptičiji grip...) koji upućuju na neminovnost upravljanja tim procesima na različitim nivoima, da bi se eliminisali ili minimalizovali rizici, neizvesnosti i negativni efekti koje ti procesi i problemi postavljaju pred društvene institucije. Efikasnost i dejstva reakcije institucija direktno zavise od adekvatnosti sredstava i procedura koje institucijama stoje na raspolaganju. U tom kontekstu, teoretičari koji zastupaju koncept kosmopolitske demokratije, inspirisani teorijskim potencijalima i iskustvima demokratskih političkih oblika, predlažu demokratska sredstva i demokratske procedure. Pri tome, Held predlaže „tri testa koji pomažu da se filtriraju problemi koji pripadaju različitim nivoima upravljanja: *Test ekstenzivnosti* – putem koga bi se ispitalo u kom obimu je stanovništvo na određenoj teritoriji pogođeno nekim kolektivnim problemom ili politikom koja se vodi. *Test intenziteta* – procenjuje u kojoj meri ovi problemi pogađaju određene grupe ili narode, i, shodno tome u kom stepenu su nacionalne, regionalne ili globalne zakonodavne mere opravdane. *Test procenjivanja uporedne efikasnosti* – treba da pruži instrument pomoću koga će se ispitati koja je od nacionalnih, regionalnih ili globalnih inicijativa neophodna, pošto ciljevi kojima teže ne mogu da se ostvare na adekvatan način od strane „nižih“ nivoa odlučivanja“³⁵.

„Najviši“ nivo demokratskog upravljanja, globalni poredak, zahteva reformisanu ili, čak, sasvim novu mrežu institucija, ne samo nadnacionalnog nego i supranacionalnog, kosmopolitskog karaktera. Takve institucije i mehanizmi omogućili bi i *treći stupanj demokratske participacije* u stvaranju jednog novog, od postojećeg međunarodnog, daleko efikasnijeg kosmopolitskog javnog prava i poretka. Odnosi građana sa i preko globalnih institucija, vodili bi jednoj novoj pravnoj subjektivizaciji i eventualnoj novoj sferi političkog identiteta čoveka. Čovek, povezan sa i preko kosmopolitskih institucija, globalno umrežen, snabdeven novim pravima i suočen sa globalnim odgovornostima, postaje, sada i u pravom i pravnom smislu, građanin sveta, *kosmopolita*.

Ključno pitanje koje se na ovom mestu postavlja jeste, kakvi ti novi organizacioni i institucionalni aranžmani i mehanizmi treba da budu i kako doći do njih?

Potruga za odgovorima na postavljena pitanja može započeti već Kantovim delom. Naime Kant³⁶ predlaže stvaranje „saveza mira“ koji bi predupredio sve ratove i koji ne bi imao cilj da se konstituiše kao državna vlast već bi težio da osigura slobodu svake pojedinačne države u savezu, ali slobodu u skladu sa međunarodnim pravom. Dakle, „*federacija mira (foedus pacifikum)*“ imala bi kao svoj primarni zadatak da osigura *vladavinu kosmopolitskog prava* koje Kant naziva „*svetskograđanskim pravom (Weltbürgerrecht)*“, što je, u skladu sa Kantovom filozofijom, nužan uslov *slobode* i čoveka i čovečanstva.

U svojoj viziji „večnog mira“ Kant pravi razliku između konfederalnog saveza i federalnog „saveza mira“, pri čemu on zastupa konfederalno uređenje. „Kant je čvrsto stajao na strani konfederalizma u međunarodnim odnosima, smatrajući da je stvaranje jedinstvene države svih naroda – države nacija ili međunarodne države – nepraktičan i potencijalno opasan cilj.“³⁷ Svetska država je, po Kantu, „nepraktična“ jer je svet suviše veliki da bi se njim moglo centralizovano upravljati, a pored toga, ne treba očekivati da bi se države dobrovoljno odrekle teško osvojene suverenosti. Stvaranje svetske države je i „potencijalno opasan cilj“ jer stvara mogućnost da svetska vlada, previše odvojena od svojih građana, vlada bez adekvatne kontrole i tako, iako nastala u cilju mira i bezbednosti, postane tiranska prema svojim građanima. Ipak, konfederalni aranžmani, gotovo svi, su pretrpeli neuspeh: ili su se raspali ili su prerasli u zajednicu čvršćih veza, federaciju, kao npr. SAD ili Švajcarska. Sa druge strane, ni federalno udruživanje nije sasvim adekvatno. Kao što je rečeno, model kosmopolitskog demokratskog poretka pretpostavlja svoju realizaciju na više nivoa upravljanja i više stupnjeva demokratske participacije, zavisno od sfere društvenih odnosa ili uzroka na koje treba delovati. Globalizovani svet je sistem gusto isprepletanih, vertikalnih, horizontalnih i dijagonalnih veza

i odnosa i svaka analogija sa uspešnim federacijama, koje uglavnom opstaju u homogenim kulturama, ne bi bila sasvim dosledna ni adekvatna.

U tom smislu „ideja kosmopolitske zajednice može da nađe svoje mesto između principa federalizma i konfederalizma, njihovim kombinovanjem“³⁸.

Kakvi bi bili obrisi takvog „srednjeg puta“? Kako doći do njega: polazeći od postojećeg stanja, reformom institucija kao što su Ujedinjene nacije ili pristupiti izgradnji sasvim novog normativnog i institucionalnog aranžmana?

„**Prvi korak** u pravcu demokratske zajednice, iako samo *prelaznog karaktera*, u domašaju je organizacije Ujedinjenih nacija, ali on zahteva da one delaju odista u skladu sa svojom Poveljom. Između ostalog, to obuhvata sprovođenje ključnih elemenata Konvencija OUN-a o ljudskim pravima, zabranu diskrecionog prava upotrebe sile i aktiviranje kolektivnog sistema odbrane koji je predviđen Poveljom OUN-a.“³⁹

Drugi korak bi bila *reforma* pravnog i političkog poretka Ujedinjenih nacija, reforma koja bi od ove organizacije stvorila okosnicu budućeg demokratskog kosmopolitskog poretka. UN bi i dalje ostale središte za usklađivanje međudržavnih i regionalnih akcija, ali bi krajnji cilj reformi bio da Ujedinjene nacije prerastu u forum na kome bi se demokratskom procedurom donosile političke odluke od prevashodnog značaja za planetu i čovečanstvo. Takve odluke bi bile ugrađene u osnove sistema svih, hijerarhijski nižih nivoa upravljanja, uključujući tu i sisteme pojedinih država, a legitimitet bi im obezbeđivala globalna demokratska participacija.

Reforma⁴⁰ Ujedinjenih nacija bi se mogla sastojati u sledećem:

1. *Generalna skupština* – sadašnjih pet delegata postavljenih od strane vlada država članica bili bi zamenjeni delegatima, kako vlade tako i opozicije, a najmanje jedan ili dva delegata bi se birali na direktnim izborima. Predlaže se i prekompozicija Generalne skupštine na dvodomnom principu, tako da bi u jednom domu bili delegati država, dok bi drugi dom činili neposredno izabrani predstavnici građana.

2. *Savet bezbednosti* – pravo veta pet stalnih članica, u prvom koraku bi bilo ograničeno a kasnije i ukinuto; išlo bi se za time da veću ulogu u odlučivanju dobiju zemlje u razvoju. Uz to, Savet bezbednosti bi u svoje redove mogao da primi i regionalne organizacije kao što je Evropska unija. Izvesnu ulogu u radu Saveta i pravo na savetodavan glas dobili bi i predstavnici civilnog društva.

3. *Međunarodni sud pravde* – sadašnja opciona nadležnost bila bi zamenjena imperativnom jurisdikcijom za sve sporove članica UN, po ugledu na unutrašnje sudove ili na primer Evropski sud pravde. Pristupilo bi se formiranju civilnih i oružanih mirovnih snaga koje bi, pod komandom Saveta bezbednosti, nadzirale sprovođenje odluka suda. *Ad hoc* tribunali (za bivšu Jugoslaviju, Ruandu) bi prerasli u specijalizovani krivični sud sa obaveznom jurisdikcijom nad počinocima genocida, ratnih zločina i za kršenje ljudskih prava.

4. *Specijalizovane agencije UN i civilno društvo* – neformalni forumi u kojima vladine i nevladine organizacije uzimaju učešća, prerasli bi u izborne parlamentarne odbore sa savetodavnom vlašću. Predlaže se i unapređivanje nedržavnih, netržišnih rešenja u organizovanju civilnog društva kao i stvaranje nove agencije za ekonomsku koordinaciju na regionalnom i globalnom nivou koja bi se bavila i obezbeđivanjem materijalnih sredstava onima koji se nalaze u najtežem socijalnom položaju, da bi štitili i izražavali svoje interese.

Ipak, D. Held smatra da „iako je kretanje u ovom pravcu značajno, osobito u pogledu učvršćivanja globalnog mira, ono u najboljem slučaju još uvek predstavlja kretanje prema veoma parcijalnom i nepotpunom obliku demokratije u međunarodnom životu. Izvesno je da bi sve države uživale formalnu ravnopravnost u sistemu Ujedinjenih nacija, i da bi regionalni interesi bili bolje zastupljeni. Ali, uporedo bi postojali i stari odnosi. Gusta mreža sasvim različitih političkih režima ravnopravno bi delovala u okvirima Povelje OUN-a. Dinamika i logika starog međudržavnog sistema predstavljala bi silu izuzetne snage u globalnim odnosima, posebno sa svojom

vojnomo, uglavnom netaknutom mašinerijom. Ogromne razlike u stepenu moći i nejednakosti materijalnih sredstava u globalnoj političkoj ekonomiji ostale bi praktično netaknute.

Ad hoc odgovori na goruće međunarodne i transnacionalne probleme ostali bi i dalje tipičan način njihovog rešavanja, i ne bi postojao forum za razmatranje globalnih problema koji bi bio neposredno odgovoran subjektima i akterima civilnog društva. Transnacionalni akteri, udruženja građana, nevladine organizacije i socijalni pokreti i dalje bi imali marginalnu političku ulogu, i celokupan problem šire odgovornosti međunarodnih organizacija i globalnih institucija ostao bi nerešen. Ovakav sistem vladavine ostao bi model međunarodne politike u čijem središtu su i dalje države i nacionalni suverenitet, i bio bi daleko od modela koji bi se mogao nazvati potpunijim demokratskim uređivanjem globalnih odnosa. Zatim, on bi i dalje bio daleko od toga da prizna promene koje donosi početno razdoblje globalizacije – promene koje nameću sve veće teškoće koncepciji svetske vladavine koja sledi bilo Vestfalski model bilo model Povelje OUN⁴¹.

U tom kontekstu, u **trećem koraku** pristupilo bi se implementaciji ciljeva kosmopolitskog modela demokratije, formulisanih na dugi rok⁴²:

Utemeljivanje kosmopolitskog demokratskog prava: novi Pakt o pravima i obavezama ugrađen u različite sfere političke, socijalne i ekonomske moći.

Globalni parlament (sa ograničenim pravima oporezivanja) povezan sa regionima, državama i lokalnim društvima.

Osnivanje suda za razgraničenje nadležnosti.

Odvajanje političke i ekonomske sfere; finansiranje Skupština i izbornih delatnosti iz javnog budžeta.

Povezivanje globalnih pravnih sistema (elemenata krivičnog i građanskog prava). Osnivanje prava za razgraničenje nadležnosti.

Uspostavljanje odgovornosti međunarodnih i transnacionalnih ekonomskih ustanova parlamentu i skupštinama na regionalnom i globalnom nivou.

Stalno povećavanje dela vojne moći nacija-država koji se prenosi na regionalne i globalne ustanove, sa krajnjim ciljem demilitarizacije i prevazilaženja ratova.

Stvaranje niza autonomnih udruženja i grupa civilnog društva. Multisektorska ekonomija i pluralizam formi vlasništva i posedovanja.

Socijalni okvir u kome se utvrđuju prioriteti javnog investiranja, putem javnih rasprava i odluka vlada. No, široka *tržišna* regulacija roba i rada ostaje na snazi.

Garantovan osnovni prihod za sve odrasle, nezavisno od toga da li delaju na tržištu ili u domaćinstvu.

Zaključak

Da li bi najbolji pripovedač kosmopolitskog demokratskog poretka bio Rafael Hitlodej? Da li je kosmopolitska demokratija samo još jedna, unapred osuđena na neuspeh, potraga za *De optimo Rei publicae statu* (najboljim oblikom političke zajednice)?

Da li su sve potrage sa takvim ciljem samo plod naivnog i pogrešnog shvatanja ljudske prirode, pogled posmatrača u zid pećine na kome se vide samo sene prave ljudske prirode, koja, u stvari, čoveka predodređuje da se fatalistički suočava sa nužnostima prirode i da se mizoneički predaje jednostavnom opstanku?

Ili je, možda, ljudska priroda drugačija i ne postavlja ovakve zastrašujuće prepreke, već je otvorena, radoznala, u svojoj biti progresivna, sklona istraživanju od kako se prvi put čovek zapitao šta se nalazi sa druge strane mora ili planine? Možda u samom čoveku leži kalokagatija kojom on treba da oplemeni i da smisao i svojim i tvorevinama prirode?

Upitnost tako shvaćene ljudske prirode, sasvim logično, nameće čoveku i pitanja o tome šta ga čeka sutra i da li na to može da utiče.

Po mom mišljenju, upravo iz ovakvih pitanja proizlazi poenta razmišljanja o kosmopolitskoj demokratiji. Nije tu reč o projektu, modelu, konceptu koji ima smisla samo sa stanovišta vlastite

realizacije, poenta je u samoj potrazi za najboljim poretkom. Potrazi koja je tipično ljudski poduhvat i koja je svesna da joj je ishodište krajnje neizvesno ali je, takođe, svesna i zastrašujuće praznine kao izvesnog ishodišta odustanka od te potrage. Na kraju, Kantovim rečima: „čak iako (savršena država)...nikada ne nastane, ideja koja ovaj maksimum uspostavlja kao uzor još uvek ostaje ispravna. Jer, niko ne može niti treba da odlučuje koji je to najviši stepen razvoja na kome čovečanstvo treba da zaustavi svoj napredak, niti koliko širok jaz između ideje i njenog ostvarenja nužno ostaje. Jer, to će zavisiti od slobode koja može da prevaziđe svaku granicu koju ljudi žele da nametnu“⁴³.

skraćena verzija seminarskog rada *Kosmopolitski demokratski poredak*, decembar 2007.

Petar Kojdic je apsolvent na Pravnom fakultetu u Beogradu.

- ¹ Held, D., *Demokratija i globalni poredak*, Beograd, Filip Višnjić, 1997., str. 327.
- ² Habermas, J., *Postnacionalna konstelacija*, Beograd, Otkrovenje, 2002., str. 50. Po Habermasu, nakon „dugačkog“ XIX veka (1789-1914) usledio je „kratki“ XX vek (1914-1989).
- ³ Šira verzija ovog teksta, u prvobitnoj formi seminarskog rada na predmetu Političke i pravne teorije na Pravnom fakultetu u Beogradu, uključivala je detaljan prikaz strukture i nadležnosti organa UN u cilju potpunije demonstracije diskrepance izazova i sredstava koja sistemu UN stoje na raspolaganju. No, kako je u pitanju suvoparniji i ne tako kratak deo rada, ovde je izostavljen. O tome videti: Dimitrijević, V. i dr., *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beograd, Beogradski centar za ljudska prava, 2005.
- ⁴ Held, D., op. cit., str. 32., 33.
- ⁵ de Sousa Santos, B., *Procesi globalizacije*, Beograd, Reč, vol. 68.14, decembar 2002., str. 6.
- ⁶ Held, D., op. cit., str. 37. Held na istom mestu upućuje i na definiciju globalizacije A. Gidensa: „jačanje društvenih odnosa širom sveta kojima se povezuju međusobno udaljena mesta tako da lokalna dešavanja oblikuju događaji koji se odvijaju na velikoj udaljenosti i obrnuto“. – Giddens, A., *Sociology*, Oxford, Polity Press, 1990., str. 64., videti i od istog autora *Odbegli svet – kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd, Stubovi kulture, 2005.
- ⁷ U tom kontekstu, među autorima kritički orjentisanih stavova prema globalizaciji, vrlo je važno razlikovati one koji imaju antiglobalističku podlogu od onih koji su alterglobalistički orjentisani a među koje spadaju i autori koji se vezuju za koncept kosmopolitske demokratije.
- ⁸ Pečujlić, M., *Globalizacija – dva lika sveta*, Beograd, Gutenbergova galaksija, 2005., str. 8.
- ⁹ loc. cit.
- ¹⁰ loc. cit.
- ¹¹ ibid., str. 9.
- ¹² loc. cit.
- ¹³ Pečujlić, M., op.cit., str. 10-14. Pečujlić za svoj prikaz koristi Held, D., McGrew, A., et al., *Global Transformation, Politics, Economics and Culture*, Cambridge, Polity Press, 1999.
- ¹⁴ ibid., str. 15.
- ¹⁵ ibid., str. 11.
- ¹⁶ loc. cit.
- ¹⁷ loc. cit., videti i Fukojama, F., *Kraj istorije i poslednji čovek*, Podgorica, Banja Luka, Cid, Romanov, 2002.
- ¹⁸ Pečujlić, M., op. cit., str. 16.
- ¹⁹ Etapa u razvoju međunarodnog poretka jeste „Vestfalski“ sistem. Ime je dobio po Vestfalskom miru iz 1648 koji je prvi put inaugurisao princip teritorijalnog suvereniteta u međudržavnim odnosima. Po tom modelu suverene države nisu prihvatale nikakvu višu vlast i svoje nesuglasice su, u krajnjem ishodu, rešavali ratom, koji je za druge države, ukoliko i same nisu imale nekog interesa, bio *res inter alios*. Smatra se da je vestfalski poredak trajao do 1945, ali da su mnoge njegove osobine još uvek prisutne. Videti Held, D., op.cit., str. 98.
- ²⁰ ibid., str. 11.
- ²¹ O sve većim razlikama između „bogatog severa“ i „siromašnog juga“ videti de Sousa Santos, B., supra, str. 7., ftn. 15. Međutim, Boaventura de Sousa Santos ne stoji na skeptičkoj poziciji.
- ²² Hantington, S., *Sukob civilizacija*, Podgorica, Banja Luka, Cid, Romanov, 2000.
- ²³ Pečujlić, M., op. cit., str. 14.
- ²⁴ Giddens, A., *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*, Cambridge, Polity Press, 1994., c. f. Held, D., op.cit., str. 37.
- ²⁵ Pečujlić, M., op. cit., str. 14.
- ²⁶ loc. cit.
- ²⁷ Archibugi, D., *Principles of Cosmopolitan Democracy* in Archibugi, D., Held, D. and Köhler, M., eds, *Re-imagining Political Community*, Cambridge, Polity Press, 1998, str. 198-228.
- ²⁸ ibid., str. 202.
- ²⁹ ibid., str. 209.
- ³⁰ Falk, R., *On Humane Governanace*, Cambridge, Polity Press, 1995., c. f. Pečujlić, M., op. cit., str. 179, 180.
- ³¹ Habermas, J., op. cit., str. 75. Habermas navodi i standardni primer atomskog reaktora izgrađenog u blizini granica susednih država.
- ³² Radbruch, G., *Filozofija prava*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2006., str. 198.
- ³³ Vidi Evropski sud pravde (ECJ): *Costa v. ENEL* case 6/64, *Simmenthal* case 106/77, *Diamantis* case C-373/97; <http://curia.europa.eu>
- ³⁴ Held, D., *Demokratija i globalni poredak*, Beograd, Filip Višnjić, 1997., str. 272., 273.
- ³⁵ ibid., str. 274., 275.
- ³⁶ Kant, I., *Večni mir: filozofski nacrt*, Beograd, Gutembergova galaksija, 1995.
- ³⁷ Held, D., op.cit., str. 267.

³⁸ loc.cit.

³⁹ ibid., str. 311.

⁴⁰ Archibugi, D., Held, D. and Köhler, M., eds., op.cit., str. 221.; Held, D., op.cit., str. 325., tabela 12.2. - Kratkoročni ciljevi kosmopolitskog modela demokratije.

⁴¹ Held, D., op. cit., str. 312.,313.

⁴² ibid., str. 325., 326.; tabela 12.2 – Dugoročni ciljevi kosmopolitskog modela demokratije.

⁴³ Kant, I., *Kant's Political Writings*, ed. and intro. H. Reiss, Cambridge, Cambridge University Press, 1970., str. 191., c. f. Held, D., op. cit., str. 257., 258.